ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.471:005.95:658.3 **JEL Classification: M54, M21, M42**
DOI: https://doi.org/10.32515/2663-1636.2026.15(48).250-263

Н.С. Шалімова, проф., д-р екон. наук
Я.В. Козаченко, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Внутрішній аудит і виявлення шахрайства у взаємовідносинах з покупцями та постачальниками: еволюція ризиків і матричний підхід

У статті обґрунтовано необхідність інституціоналізації ризик-орієнтованого підходу до виявлення та реагування на шахрайство у системі внутрішнього аудиту підприємства як цілісного механізму захисту економічних інтересів власників і посилення фінансової безпеки. Метою дослідження є розвиток методичної основи внутрішнього аудиту для виявлення шахрайства у контрагентських операціях (взаємовідносинах з покупцями та постачальниками) на базі класифікації ризиків і матричного підходу.

Запропоновано дворівневу класифікацію ризиків шахрайства: на першому рівні ризики систематизовано за контурами взаємодії (внутрішнє середовище підприємства; межа «підприємство - контрагент»; зовнішні загрози третіх осіб), на другому - за векторами носія/каналу ризику (внутрішньоорганізаційний; наслідковий для власників/бенефіціарів; контактний у взаємодії з контрагентом; зовнішній). На основі класифікації сформовано матрицю, яка для кожної комбінації узагальнює типові схеми шахрайства, попереджувальні ознаки, аудиторські процедури та контрольні індикатори, забезпечуючи відтворюваність планування перевірок і підвищення доказовості висновків та звітів внутрішніх аудиторів. Доведено, що у сучасному середовищі відбувається еволюція шахрайських ризиків: якщо традиційно внутрішній аудит зосереджувався на внутрішньоорганізаційних зловживаннях і документальній доказовості взаємодії з контрагентами, то цифровізація документообігу та розрахунків актуалізувала зовнішні атаки третіх осіб, а також посилила значущість вектора наслідків для власників і бенефіціарів. У цьому контексті репутаційний ризик розглянуто як наскрізний компонент, що трансформує локальні інциденти у довгострокові обмеження - втрату довіри контрагентів, зростання договірних спорів, ускладнення ланцюгів постачання та збільшення непрямих фінансових втрат.

Ураховуючи моделі «трикутника» та «діаманту (ромба)» шахрайства, запропонований підхід найбільшою мірою операціоналізує компонент «можливості» через аналіз процесних і контрольних вразливостей та частково охоплює компонент «здібності» через оцінювання повноважень і цифрової спроможності відступати від установлених контрольних процедур; компоненти «тиску» і «раціоналізації» визначено як периферійні для цієї методичної конструкції та такі, що можуть бути розширені в подальших дослідженнях інструментами оцінювання культури та мотиваційних чинників. Практична цінність результатів полягає у можливості використання запропонованої рамки для структурування внутрішніх аудитів контрагентських операцій, підвищення адресності рекомендацій і зниження ризику повторюваності шахрайських інцидентів

внутрішній аудит, шахрайство, контрагентські операції, покупці, постачальники, ризик-орієнтований підхід, класифікація ризиків, матричний підхід

Постановка проблеми. У сучасних умовах шахрайство перестало бути виключно кримінальним чи фінансовим явищем: воно стало складним соціально-економічним феноменом, який впливає на макроекономічну стабільність, інвестиційний клімат, конкурентоспроможність підприємств та довіру до державних інституцій. За даними Association of Certified Fraud Examiners (ACFE, 2024) [11; 12], щорічні світові втрати від шахрайства перевищують 5 трлн доларів США, а середній випадок корпоративного шахрайства триває понад 12 місяців до моменту виявлення. Це свідчить про надзвичайну складність схем, високий рівень професіоналізації злочинців та недостатню ефективність інструментів контролю й нагляду.

Теорії «трикутника шахрайства» (тиск, можливість, раціоналізація) та «діаманту

шахрайства» (тиск, можливість, раціоналізація, здібності) [8; 14; 19] формують фундаментальне пояснення передумов виникнення шахрайських дій і, відповідно, задають точки впливу для системи внутрішнього аудиту. Ці моделі є корисними, насамперед, тим, що дозволяють розмежувати чинники, пов'язані з мотиваційною сферою та етичною самооцінкою особи (тиск, раціоналізація), та чинники, які мають організаційно-процесний характер (можливість) і піддаються ідентифікації на основі перевірки документів і виконання певних процедур. Водночас саме компонент «можливості» є для внутрішнього аудиту таким, який піддається виявленню, оскільки проявляється у прогалинах внутрішнього контролю, розмежування повноважень, недостатній доказовості операцій. Разом із тим, цей компонент є й найбільш складним для дослідження внутрішніми аудиторами, адже «можливість» рідко має однозначний прояв: вона часто маскується під легітимні винятки, розпорошується між кількома процесами та документами (договори, первинні документи, розрахунки), посилюється цифровими ризиками, що вимагає комплексних процедур, аналітики даних і належної доказової дисципліни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних Глобальних стандартах внутрішнього аудиту 2024 року підкреслюється, що «первинною функцією внутрішнього аудиту є зміцнення процесів управління, ризик-менеджменту і контролю, надання впевненості щодо її операційної ефективності, надійності звітності, дотримання законів та/ або регуляторних документів, збереження активів та культури етики» [2, с. 7; 16] і окрема увага приділяється саме шахрайству і ризикам шахрайства.

Питання розвитку організаційних та методичних аспектів внутрішнього аудиту досліджуються багатьма українськими вченими, зокрема, Каменською Т.О. [3], Назаровою К.О. [5], Пушкарем М.С. та Семанюк В.З. [9], Слободяник Ю.Б. та Зварич Л.В. [10], Огійчуком М.Ф., Рагуліною І.І., Новіковим І.Т., Рагуліною М.М. [6]. Основна увага в цих дослідженнях приділяється саме процедурам внутрішнього аудиту, що забезпечує розвиток його методичного інструментарію для дослідження конкретних об'єктів і з конкретною метою. З іншого боку, певний акцент в дослідженнях внутрішнього аудиту робиться на його потенціалі для виявлення шахрайства. Цим питанням присвячені праці зарубіжних авторів, а також ця тематика актуальна і серед вітчизняних науковців. Зарубіжні дослідження (наприклад, [13; 17; 18; 15]) формують стійкий науковий консенсус: внутрішній аудит є одним із ключових інституційних механізмів протидії шахрайству, а його внесок визначається не лише наявністю функції, а насамперед якістю, незалежністю, компетентністю та організаційною підтримкою. Українські науковці також активно розвивають цю проблематику, обґрунтовуючи роль внутрішнього аудиту у протидії корупції та шахрайству в державному секторі й банках, а також у поєднанні з форензік-діагностикою та антикорупційними механізмами як інструментами підвищення ефективності управління компаніями в умовах відкритої економіки [4; 1; 7].

Разом з тим, потребує посилення методична основа виконання внутрішнього аудиту в контексті системного виявлення шахрайства щодо конкретних об'єктів, зокрема контрагентських операцій, що вимагає більш чіткої методики вибору процедур перевірки і документальних доказів.

Постановка завдання. Фокусом даного дослідження є інституціоналізація ризик-орієнтованого підходу до виявлення та реагування на шахрайство у системі внутрішнього аудиту підприємства як цілісного механізму захисту економічних інтересів власників і забезпечення фінансової безпеки підприємства. Конкретна мета дослідження полягає у розвитку методичної основи внутрішнього аудиту для виявлення шахрайства у контрагентських операціях на базі класифікації ризиків і матричного підходу.

Виклад основного дослідження. З огляду на різноманітність шахрайських сценаріїв у контрагентських операціях та потребу у відтворюваному підході до їх виявлення, доцільним є попереднє структурування ризиків шляхом їх класифікації за рівнями, що забезпечує обґрунтований добір аудиторських процедур і джерел доказів. В контексті цього пропонується дворівнева класифікація, яка забезпечує взаємодію та комплексне охоплення усіх дій і елементів середовища (рис. 1).

На першому рівні пропонується систематизувати ризики за контуром взаємодії, тобто за тим, у якому середовищі (просторі) реалізується загроза і де, відповідно, внутрішній аудит має забезпечити належне охоплення перевірками. На другому рівні пропонується застосовувати класифікацію ризиків за суб'єктом (носієм) ризику, тобто за джерелом виникнення загроз і каналом їх практичної реалізації. У контексті внутрішнього аудиту цей рівень виконує прикладну функцію: він деталізує сфери, предметні області, які повинні бути охоплені аудитом, визначає типові індикатори шахрайства (red flags) та орієнтує на релевантні джерела аудиторських доказів.

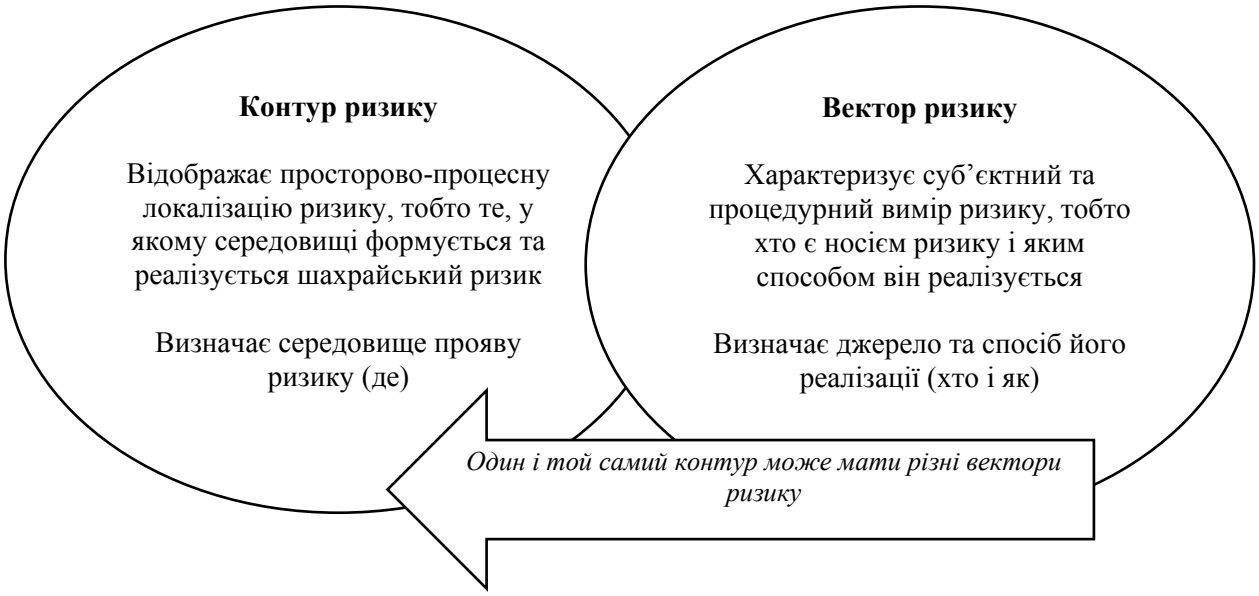

Рисунок 1 – Зміст дворівневої класифікації шахрайських ризиків в сфері взаємовідносин з постачальниками та покупцями

Джерело: побудовано авторами

На першому рівні запропонована модель передбачає охоплення щонайменше трьох взаємопов'язаних груп ризиків шахрайства, кожна з яких має власну логіку прояву, набір індикаторів та специфічні підходи до отримання аудиторських доказів: внутрішньокорпоративні ризики, ризики на межі взаємодії «підприємство – контрагент (покупець, постачальник)» та ризики зовнішнього походження, пов'язані з діями третіх (зовнішніх) осіб. Такий підхід виконує функцію макроструктурування предметної сфери внутрішнього аудиту: він дозволяє визначити пріоритетні зони аудиторської уваги, сформувати карту ризиків для циклів придбання і реалізації, а також обрати адекватні методи аудиторського дослідження (процедури відповідності, процедури по суті, аналітичні процедури, підтвердження у третіх сторін тощо).

По-перше, внутрішньокорпоративні ризики формуються у межах підприємства та можуть бути зумовлені різними факторами, зокрема, недоброчесними діями працівників, управлінськими зловживаннями або змовою між окремими учасниками процесів. Для внутрішнього аудиту в цій площині найбільш значущими є викривлення облікових даних і управлінської інформації, маніпуляції з первинними документами,

несанкціоновані зміни платіжних реквізитів, а також зловживання повноваженнями під час ініціювання, погодження або відображення операцій, пов'язаних із взаємодією з контрагентами. Відповідно, аудиторський фокус зосереджується на перевірці процедур погодження, оцінюванні розмежування повноважень, аналізі змін, тестуванні нетипових операцій та встановленні ознак ігнорування існуючих контрольних процедур.

По-друге, окремий ризиковий сегмент формується на межі взаємодії між підприємством та контрагентами (покупцями, постачальниками), де потенційні загрози реалізуються через маніпуляції з документальним обігом, реквізитами розрахунків, трактуванням договірних умов, ціноутворенням, обсягами, якістю поставок або процедурними аспектами супроводу договірних взаємовідносин. У межах цього сегмента внутрішній аудит має забезпечити перевірку доказовості господарських операцій (узгодженість договорів, накладних, актів, рахунків, платіжних документів), оцінити належність юридично значущих комунікацій та перевірити чіткість і стабільність процедур підтвердження критичних змін (зокрема змін реквізитів, умов постачання, знижок, повернень). Таким чином, акцент внутрішнього аудиту переноситься на перехресну перевірку інформації з різних джерел та верифікацію фактичності господарських операцій, у тому числі із застосуванням зовнішніх підтверджень і аналітичного аналізу взаємовідносин із контрагентами.

По-третє, самостійний контур становлять зовнішні загрози з боку третіх осіб, які проявляються у вигляді підробки платіжних інструкцій, компрометації засобів електронного підпису, фішингових атак тощо. Їхня специфіка полягає у високій швидкості реалізації та використанні організаційних і технологічних уразливостей, що зумовлює необхідність для внутрішнього аудиту оцінювати не лише фінансові наслідки, а й зрілість контрольного середовища: наявність процедур двоканального підтвердження змін реквізитів, належність управління доступами, повноту збереження так званого цифрового сліду, а також готовність підприємства до формування доказової бази у випадку інциденту.

Відповідно, другий рівень представлено чотирма векторами ризику, які формують каркас планування і виконання аудиторських процедур щодо виявлення шахрайства у взаємовідносинах з контрагентами.

Вектор А - внутрішньоорганізаційні ризики, пов'язані з персоналом і менеджментом підприємства. Цей вектор охоплює загрози, що формуються всередині підприємства внаслідок недоброчесних дій працівників, управлінських зловживань або змови між посадовими особами. У площині взаємовідносин із покупцями та постачальниками йдеться про фальсифікацію первинних документів, маніпуляції з цінами, знижками, поверненнями, списаннями, створення або використання так званих «технічних» контрагентів, подвійні оплати, а також ігнорування процедур погодження й розмежування повноважень. Для внутрішнього аудиту цей вектор є базовим, оскільки саме він перевіряється через оцінювання системи внутрішнього контролю, тестування процедур розподілу несумісних функцій, аналіз змін у документах, в тому числі за допомогою аналітичних процедур щодо нетипових транзакцій. Отже, увага внутрішнього аудиту концентрується на середовищі та зборі доказів щодо фактичної реалізації шахрайських схем.

Вектор В - ризики ураження економічних інтересів власників і бенефіціарів. Специфіка цього вектору полягає в тому, що він фокусується не стільки на первинному механізмі інциденту, скільки на стратегічних наслідках шахрайства для корпоративного управління: втраті контролю, майновій відповідальності, репутаційній стійкості, а також зростанні правових і регуляторних ризиків. У контрагентському вимірі це можуть бути: укладення економічно невигідних або юридично ризикових договорів із

постачальниками та покупцями; заниження цін чи невиправдані знижки; прихована афілійованість контрагентів; залучення до операцій контрагентів з підвищеним санкційним та репутаційним ризиком; повторювані спори та претензії, що підривають позиції підприємства. Для внутрішнього аудиту цей вектор є наскрізним. Відповідно внутрішній аудит оцінює, чи забезпечує система корпоративного управління належний нагляд за контрагентськими ризиками, чи існує процедурна дисципліна відбору контрагентів (due diligence), як документуються управлінські рішення, і наскільки підприємство здатне захистити свою правову позицію в разі конфліктів, судових спорів або розслідувань.

Вектор C - ризики контактної зони «підприємство–контрагент», зумовлені діями представників контрагента або змовою з ними. Методологічно важливо підкреслити, що предметом аналізу є не «характеристика контрагента загалом», а ризик саме недоброчесної поведінки окремих представників контрагента**,** а також ризик змови контрагента з працівниками підприємства. У цьому векторі концентруються загрози завищення рахунків і обсягів поставок, підміни номенклатури товарів, виставлення документів без наявності фактичної операції, маніпуляції умовами повернень, приховані бонуси, а також спроби нав’язати зміну реквізитів розрахунків або «позапроцедурні» домовленості. Для внутрішнього аудиту ключовими є процедури підтвердження у третіх сторін**,** наскрізні звірки документів у циклах закупівель і продажів (договір, замовлення, поставка, відвантаження, рахунок, оплата), аналіз відхилень від стандартних умов, тестування претензійної роботи та виявлення ознак змови працівника підприємства з постачальником (наприклад, завищення ціни, “відкати”, фіктивні послуги та поставки), змови працівника підприємства з покупцем (наприклад, несанкціоновані знижки, маніпуляції з поверненнями, списання дебіторської заборгованості), змови між кількома постачальниками для імітації конкуренції (узгоджені цінові пропозиції, “чергування” переможців). Таким чином, внутрішній аудит забезпечує доказовість висновків про достовірність операцій і належність взаємодії з контрагентами.

Вектор D - зовнішні ризики, пов’язані з шахрайськими діями третіх осіб. Цей вектор охоплює екзогенні загрози, які в контрагентських відносинах найчастіше проявляються в такий спосіб: підробні інвойси, підміна рахунків і платіжних реквізитів у листуванні, компрометація електронної пошти фінансових служб, несанкціонований доступ до засобів електронного підпису, фішингові атаки на керівництво і бухгалтерію. Для внутрішнього аудиту акцент зміщується на оцінювання ефективності інформаційної безпеки, процедур багатоканального підтвердження критичних змін (зокрема реквізитів), управління доступами тощо. Внутрішній аудит у цьому контурі не підміняє IT-безпеку, але оцінює, чи достатньо інтегровані контрольні механізми для запобігання фінансовим втратам і чи здатне підприємство відновити контроль, локалізувати подію та документально підтвердити обставини інциденту.

Отже, у контексті внутрішнього аудиту чотиривекторна модель не лише описує джерела ризиків, а й задає структуру аудиторського планування процедур виявлення шахрайства: кожен вектор відповідає певному набору типових схем, індикаторів, процедур тестування та джерел доказів, що забезпечує відтворюваність і обґрунтованість висновків внутрішніх аудиторів щодо шахрайства у взаємовідносинах підприємства з покупцями та постачальниками.

Підсумовуючи запропоновані контури та вектори, необхідно підкреслити, що тригрупова модель відображає стратегічний контур ризиків шахрайства, окреслюючи, у якому середовищі вони виникають і реалізуються (внутрішньокорпоративне середовище; межа взаємодії «підприємство - контрагент»; зовнішнє середовище третіх осіб). Натомість чотиривекторна модель (A–D) забезпечує операційний розріз

(мікрорівень) - деталізує носіїв ризику та канали реалізації загроз, що є необхідним для планування об'єктів аудиторського дослідження, визначення пріоритетів перевірок, добору релевантних процедур, індикаторів (red flags) і джерел аудиторських доказів. Отже, йдеться не про альтернативні, а про комплементарні логіки: класифікація за контурами взаємодії відповідає на запитання, де виникає ризик, а класифікація за векторами - на запитання , хто є носієм ризику та яким чином він реалізується. Тригрупова класифікація задає контури виникнення та прояву шахрайства, тоді як чотиривекторна модель конкретизує суб'єктний склад і механізми реалізації: вектори A, C, D переважно описують первинні джерела та канали ризику (внутрішні зловживання; ризики взаємодії з контрагентом; зовнішні атаки третіх осіб), тоді як вектор B має наскрізний характер і відображає рівень економічних, правових та репутаційних наслідків для власників і бенефіціарів незалежно від того, з якого первинного джерела походить інцидент. Саме через вектор B локальна подія може трансформуватися у стратегічні обмеження (втрата управлінської автономії, погіршення договірної позиції, зростання регуляторних і судових ризиків).

Нижче наведено матрицю відповідності запропонованих контурів і векторів для внутрішнього аудиту (табл. 1)**,** що показує, які вектори ризику є релевантними для кожного контуру взаємодії та пояснює логіку цього зв'язку у контрагентських операціях (покупці та постачальники).

Таблиця 1 - Матриця відповідності для внутрішнього аудиту (контрагенти)

Три групи (контур)	Вектор(и)	Логіка зв'язку в контексті внутрішнього аудиту
1	2	3
Внутрішні ризики підприємства (працівники, менеджмент, змова)	A (+ частково B)	*Основний зв'язок - Вектор A:* внутрішній аудит перевіряє зловживання, ігнорування контрольних процедур або відступ від них у процесах закупівель і продажів (фіктивні контрагенти, завищення/заниження цін, подвійні оплати, маніпуляції з поверненнями, списаннями, знижками, тощо), а також оцінює сам механізм і ефективність системи внутрішнього контролю (розподіл несумісних функцій, ланцюг погодження, права доступу). *Частковий зв'язок - Вектор B:* внутрішній аудит фіксує управлінські вразливості на рівні корпоративного управління (відсутність due diligence контрагентів, толерування "винятків", низький рівень дисципліни документування рішень), які підвищують стратегічні наслідки (репутаційні, правові, фінансові) для власників та бенефіціарів.
Межа «підприємство–контрагент (покупець, постачальник)» (документи, реквізити, умови, комунікації)	C + B (+ частково A)	*Основний зв'язок - Вектор C:* внутрішній аудит тестує ризики взаємодії з контрагентом, пов'язані з недоброчесними діями його представників або процедурними маніпуляціями (завищені рахунки, документи без факту поставки, підміна якості та кількості, нав'язування зміни реквізитів, некоректні бонуси та знижки, зловживання поверненнями). *Основний зв'язок - Вектор B:* оскільки саме на межі взаємодії формуються правові та репутаційні наслідки (спори, штрафи, санкційні ризики, втрата переговорної позиції). *Частковий зв'язок - Вектор A:* виявляється змова працівників підприємства з контрагентом (конфлікт інтересів, "відкати", фіктивні послуги, підтасування тендерів, вибору постачальника).

Продовження таблиці 1

1	2	*3*
Зовнішні атаки третіх осіб (кібератаки, підробки, соціальна інженерія)	D (+ частково A, B)	*Основний зв'язок - Вектор D:* внутрішній аудит оцінює сценарії зовнішнього шахрайства, які найчастіше маскуються під контрагентську взаємодію. *Частковий зв'язок - Вектор A:* такі атаки зазвичай реалізуються через внутрішні уразливості (надмірні права доступу, слабкі механізми автентифікації, порушення дисципліни погодження, "людський фактор"), тому внутрішній аудит перевіряє і цей "вхідний канал". *Частковий зв'язок - Вектор B:* навіть зовнішній інцидент швидко трансформується у стратегічні наслідки для власників та бенефіціарів (майнові втрати, зупинка операцій, репутаційне погіршення, загострення договірних спорів і послаблення переговорної позиції).

Джерело: розроблено авторами.

У контексті внутрішнього аудиту наведена матриця використовується як мапа сфер аудиторського охоплення: три групи визначають простір виникнення ризиків у взаємовідносинах із контрагентами, тоді як вектори A–D деталізують носіїв ризику та канали реалізації, що дозволяє обґрунтовано добирати аудиторські процедури, індикатори (red flags) і джерела доказів.

З огляду на те, що шахрайство у взаємовідносинах із покупцями та постачальниками характеризується багатоваріантністю механізмів реалізації, внутрішній аудит потребує інструменту, який забезпечує системне поєднання ризикових сценаріїв із релевантними процедурами перевірки та джерелами доказів. Опис ризиків лише на концептуальному рівні є недостатнім для планування аудиторських завдань, оскільки не дозволяє однозначно встановити, які саме операції підлягають поглибленому тестуванню, за якими ознаками формувати вибірку та які докази є належними для підтвердження або спростування підозри. У зв'язку з цим доцільно застосувати матричний підхід, у межах якого поєднати ризики за різними вимірами (табл. 2).

Запропонована структура табл. 2 (типові схеми, фактори, що свідчать про ризик існування шахрайства, аудиторські процедури, контрольні індикатори) забезпечує відтворюваність методики внутрішнього аудиту: описує механізм реалізації шахрайства, визначає ситуаційні сигнали підвищеного ризику, конкретизує інструменти отримання аудиторських доказів та вводить формалізовані індикатори для моніторингу системності відхилень і оцінювання результативності коригувальних заходів. У взаємовідносинах із постачальниками та покупцями така матриця дає змогу системно охопити ключові зони ризику в циклах закупівель і продажів: від відбору контрагента та узгодження умов - до документального підтвердження операцій з постачання і розрахунків. Типові схеми шахрайства відображають найпоширеніші механізми викривлення саме у ланцюгах «договір, первинні документи, оплата або надходження коштів», тоді як ознаки (red flags) дозволяють виокремити операції, що потребують поглибленого тестування (нетипові знижки, розбіжності між документами постачання й рахунком, зміни реквізитів напередодні платежу). Контрольні індикатори, своєю чергою, формалізують системність відхилень у цих процесах та забезпечують можливість порівняння підрозділів і періодів, що є надзвичайно важливим для оцінювання стійкості контрольного середовища у контрагентських операціях.

ISSN 2663-1636 Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки, 2026, вип. 15(48)

Таблиця 2 - Матриця відповідності контурів взаємодії та векторів ризику шахрайства для внутрішнього аудиту у взаємовідносинах з контрагентами

Вектори \ Групи	Група I. Внутрішні ризики підприємства	Група II. Межа «підприємство – контрагент (покупець/постачальник)»	Група III. Зовнішні ризики третіх осіб
1	2	3	4
Вектор А - внутрішньоорганізаційні ризики (працівники та менеджмент)	*Типові схеми шахрайства:* створення фіктивного постачальника та оплата без фактичного надходження товарів/послуг. *Ознаки, що можуть свідчити про існування шахрайства (red flags):* оплата за відсутності документів; постачальник без історії; повторювані «термінові» платежі. *Аудиторські процедури:* наскрізна звірка; тест на дублювання оплат; аналіз прав доступу до довідника контрагентів. *Контрольний індикатор:* частка оплат, здійснених без підтверджувальних документів приймання, %.	*Типові схеми шахрайства:* надання несанкціонованих знижок покупцю поза встановленими лімітами та без погодження. *Ознаки, що можуть свідчити про існування шахрайства (red flags):* «ручні» знижки; відсутність візування; аномально високі знижки в окремого менеджера/покупця. *Аудиторські процедури:* перевірка договорів та погоджень; аналітичний огляд розподілу знижок за менеджерами та контрагентами; перевірка відповідності знижок політиці ціноутворення. *Контрольний індикатор:* частка операцій зі знижками понад ліміти без належного погодження, %.	*Типові схеми шахрайства:* здійснення платежу за підробленим рахунком під впливом тиску різного характеру. *Ознаки, що можуть свідчити про існування шахрайства (red flags):* зміна реквізитів незадовго до оплати; вимога «сплатити сьогодні»; невідповідність контактних даних. *Аудиторські процедури:* тестування процедури незалежного підтвердження зміни реквізитів; огляд журналів змін реквізитів у довідниках. *Контрольний індикатор:* частка змін реквізитів контрагентів, виконаних без незалежного підтвердження, %.
Вектор В - ризики для власників та бенефіціарів (правові, фінансові, репутаційні наслідки)	*Типові схеми шахрайства:* укладання договорів із пов'язаними або репутаційно ризиковими контрагентами без належної перевірки та без рішення відповідного рівня управління. *Ознаки, що можуть свідчити про існування шахрайства (red flags):* відсутність перевірки контрагента; «винятки» без обґрунтування; непрозора афілійованість. *Аудиторські процедури:* перевірка наявності та повноти процедур перевірки контрагентів; аналіз рішень щодо вибору контрагента; аналіз пов'язаних осіб і конфліктів інтересів. *Контрольний індикатор:* частка контрагентів, щодо яких відсутні результати перевірки доброчесності, %.	*Типові схеми шахрайства:* системні договірні втрати через умови контрактів або неналежне документування узгоджень із контрагентом. *Ознаки, що можуть свідчити про існування шахрайства (red flags):* повторювані претензії; відсутність доказів узгоджень; значні втрати від штрафів. *Аудиторські процедури:* аналіз претензійно-позовної роботи; вибірковий огляд договорів на предмет відхилень від шаблонів і рівня погодження; перевірка доказовості юридично значущих комунікацій. *Контрольний індикатор:* кількість повторних претензій та спорів з одних і тих самих причин, одиниць.	*Типові схеми шахрайства*: зовнішній інцидент трансформується у репутаційні втрати та ускладнення взаємовідносин із контрагентами. *Ознаки, що можуть свідчити про існування шахрайства (red flags):* затримка фіксації інциденту; відсутність доказового пакета; повторюваність подібних інцидентів. *Аудиторські процедури:* оцінка готовності до реагування на інциденти; перевірка повноти документування інцидентів; аналіз наслідків для договірних відносин. *Контрольний індикатор:* частка інцидентів, за якими сформовано повний доказовий пакет, %.

Продовження таблиці 2

«підприємство – контрагент» (дії представників контрагента або змова)	щодо завищення ціни або оплати фіктивних послуг («відкат»). *Ознаки, що можуть свідчити про існування шахрайства (red flags):* ціна системно вища за ринкову без пояснень; домінування одного постачальника; нехарактерні умови договору. *Аудиторські процедури:* порівняння цін із ринковими та історичними даними; аналіз концентрації закупівель у одного постачальника; перевірка процедур вибору постачальника та обґрунтування рішення. *Контрольний індикатор:* середнє відхилення фактичної ціни закупівлі від контрольного рівня, %.	відсутності фактичної поставки; маніпуляції з якістюта комплектністю. *Ознаки, що можуть свідчити про існування шахрайства (red flags):* розбіжності між документами поставки і рахунком; часті коригування; повторювані «помилки» в одних і тих самих позиціях. *Аудиторські процедури:* наскрізна звірка документів; перевірка актів розбіжностей; підтвердження фактів поставки за допомогою фізичної перевірки. *Контрольний індикатор:* частка рахунківта актів із виявленими розбіжностями щодо обсягів та/або номенклатури, %.	призводить до платежу на рахунок шахраїв. *Ознаки, що можуть свідчити про існування шахрайства (red flags):* запит змінити рахунок з нетипового каналу; невідповідність домену; терміновість без пояснення. *Аудиторські процедури:* тестування регламенту підтвердження зміни реквізитів; перевірка процедури змін рахунків контрагентів; огляд випадків зміни рахунків і наступних платежів. *Контрольний індикатор:* кількість зафіксованих спроб підміни реквізитів (виявлених до платежу), одиниць.
Вектор D - зовнішні ризики третіх осіб (кібератаки, підробки тощо)	*Типові схеми шахрайства:* компрометація облікового запису працівника фінансової служби та внесення змін у довідники контрагентів та рахунків. *Ознаки, що можуть свідчити про існування шахрайства (red flags):* зміни довідника перед оплатою; зміни поза робочим часом; одночасна зміна і проведення платежу однією особою. *Аудиторські процедури:* аудит розподілу прав доступу; аналіз журналів змін довідників; вибіркова перевірка платежів після змін реквізитів. *Контрольний індикатор:* частка користувачів із надмірними правами, %.	*Типові схеми шахрайства:* підроблення документів контрагента у ланцюгу документообігу для отримання неправомірної оплати або заліку. *Ознаки, що можуть свідчити про існування шахрайства (red flags):* відсутність підтвердження документів з офіційного каналу; нетипові реквізити; невідповідність підписів та/або печаток. *Аудиторські процедури:* вибіркова верифікація автентичності документів; підтвердження у контрагента; зіставлення документів із даними складського та логістичного обліку. *Контрольний індикатор:* частка документів, щодо яких неможливо підтвердити автентичність, %.	*Типові схеми шахрайства:* атака на фінансовий підрозділ із метою здійснення платежу на підконтрольний шахраям рахунок. *Ознаки, що можуть свідчити про існування шахрайства (red flags):* вимога «негайно оплатити»; зміна реквізитів; підозрілі вкладення або посилання. *Аудиторські процедури:* оцінка процедур протидії таким атакам; огляд реєстру інцидентів і так званих «майже інцидентів»; тестування практики незалежного підтвердження. *Контрольний індикатор:* частка платежів, призупинених до виконання завдяки процедурам перевірки («майже інциденти»), %.

Джерело: розроблено авторами.

Важливо звернути увагу на один методичний аспект. У дослідженні шахрайства у взаємовідносинах підприємства з покупцями та постачальниками доцільно розмежовувати традиційні та нові актуалізовані цифровізацією вектори ризику, оскільки вони потребують різних підходів внутрішнього аудиту до ідентифікації ознак, добору процедур та формування доказової бази (табл. 3).

Таблиця 3 – Еволюція ризиків шахрайства у внутрішньому аудиті контрагентських операцій

Традиційні вектори (історично домінували у внутрішньому аудиті)	Відносно нові, актуалізовані цифровізацією (потребують посиленого аудиторського фокусу)
Вектор А (внутрішньоорганізаційний): фокус внутрішнього аудиту на працівниках та менеджменті, первинних документах, повноваженнях, процедурній дисципліні, запобіганні й виявленні внутрішніх зловживань у циклах закупівель і продажів (фіктивні операції, подвійні оплати, маніпуляції зі знижками та поверненнями, обхід маршрутів погодження).	*Вектор D (зовнішні атаки третіх осіб):* зростання кіберризиків у контрагентських розрахунках (підміна реквізитів, підробні рахунки, компрометація електронної пошти та електронного підпису), що вимагає від внутрішнього аудиту оцінювання не лише фінансових наслідків, а й зрілості процедур контролю, в тому числі доступу, процедур незалежного підтвердження критичних змін.
Вектор С (контактний, «підприємство–контрагент»): традиційний контроль виконання договірних умов, коректності реквізитів, доказовості поставок і розрахунків, відповідності рахунків первинним документам; застосування підтверджень і наскрізних звірок у взаємодії з постачальниками та покупцями.	*Вектор В (ризики для власників та бенефіціарів):* методологічно новий акцент внутрішнього аудиту на наслідках, що виходять за межі операційного збитку: втрата керованості, послаблення правової позиції у спорах з контрагентами, зниження репутаційного капіталу та довіри в ланцюгах постачання.

Джерело: розроблено авторами.

Історично домінуючими у практиці внутрішнього аудиту були внутрішньоорганізаційний вектор та вектор контактної взаємодії з контрагентом, адже саме вони безпосередньо пов’язані з перевіркою достовірності первинних документів, процедурною коректністю оформлення поставок і розрахунків, дотриманням повноважень та мінімізацією прямих фінансових втрат. У межах такої парадигми пріоритет надавався операційній дисципліні, перевірці документального підтвердження господарських подій, розмежуванню несумісних функцій та аналізу договірних умов у частині їх виконання.

Водночас цифровізація документообігу і платежів, зростання дистанційної комунікації з контрагентами суттєво трансформували види ризиків та характер їх прояву. Поряд із класичними загрозами актуалізувався зовнішній вектор атак третіх осіб (підміна реквізитів у листуванні, підробні рахунки, компрометація облікових записів фінансових служб), а також вектор наслідків для власників і бенефіціарів**,** у межах якого ключовим стає не лише факт інциденту, а й масштаб його довгострокового впливу на керованість, правову позицію та довіру контрагентів. Саме в цьому контексті репутаційний вимір набуває статусу самостійно значущого аналітичного фокусу внутрішнього аудиту, оскільки будь-який інцидент у ланцюгах постачання або розрахунків здатний швидко трансформуватися у договірні спори, зриви поставок та обмеження економічної стійкості підприємства.

Наведене розмежування має безпосередні методичні наслідки для організації внутрішнього аудиту у взаємовідносинах з покупцями та постачальниками. Для традиційних векторів (А і С) домінує логіка перевірки фактичності та доказовості господарських подій у ланцюгах «договір, первинні документи, розрахунки», що зумовлює пріоритет наскрізних звірок, підтвердження у третіх сторін, перевірки розмежування повноважень і тестування контролів у процесах закупівель та продажів. Натомість для векторів, актуалізованих цифровізацією (D і В), аудиторський фокус

зміщується на оцінювання зрілості процедур підтвердження критичних змін (зокрема реквізитів), управління доступами, а також на перевірку «доказової готовності» підприємства до інцидентів і здатності сформувати належний доказовий пакет у разі спорів.

Отже, еволюція векторів шахрайських ризиків у контрагентських операціях відображає перехід від переважно документарно-процедурної моделі перевірки до інтегрованої ризик-орієнтованої моделі внутрішнього аудиту, у якій поєднуються фінансові, правові, цифрові та репутаційні компоненти. Якщо внутрішньоорганізаційний вектор і вектор контактної взаємодії з контрагентами історично були інституційно "вбудовані" в аудиторську практику через перевірки первинних документів, повноважень і виконання договірних умов, то зовнішній вектор атак третіх осіб і вектор наслідків для власників та бенефіціарів набули системного значення саме в умовах цифровізації документообігу й розрахунків, а також зростання дистанційної комунікації з постачальниками та покупцями. Це дає підстави стверджувати, що сучасна архітектура внутрішнього аудиту має орієнтуватися не лише на виявлення прямих фінансових відхилень, а й на оцінювання стійкості контрольного середовища та наслідків для правової й репутаційної позиції підприємства у контрагентських відносинах.

Методологічно обґрунтованим є підхід, за якого репутаційний вимір не виділяється як автономний «п'ятий» вектор, а розглядається як наскрізний компонент вектору ризиків для власників і бенефіціарів. Така логіка дозволяє коректно відобразити причинно-наслідковий зв'язок: первинне джерело інциденту може належати до внутрішньоорганізаційного, контактного або зовнішнього вектору, однак стратегічні наслідки майже завжди матеріалізуються на рівні довіри контрагентів, переговорної позиції підприємства та його здатності підтримувати стійкість ланцюгів постачання. Іншими словами, репутація виступає каналом, через який локальна подія (наприклад, підміна реквізитів або фіктивна поставка) перетворюється на системне обмеження розвитку (втрата контрагентів, посилення договірних спорів, підвищення трансакційних витрат).

У контрагентських операціях репутаційний вимір має багатовимірний характер. По-перше, репутаційні втрати набувають прямої фінансової форми через погіршення умов співпраці з постачальниками та покупцями: жорсткіші умови передоплати, відтермінування, вищі страхові й гарантійні вимоги, зменшення доступу до надійних партнерів. По-друге, вони проявляються у договірно-правовій площині через зростання кількості претензій, спорів і штрафних санкцій, а також зниження спроможності підприємства доводити свою позицію за відсутності належної доказової дисципліни. По-третє, репутаційне погіршення має операційний ефект, оскільки підвищує нестабільність поставок, збільшує витрати на перевірки і узгодження, ускладнює комунікацію та прискорює розрив партнерств. По-четверте, у випадках зовнішніх інцидентів репутаційна стійкість напряму залежить від «доказової готовності» підприємства: здатності швидко зафіксувати подію, зберегти цифрові сліди, локалізувати наслідки та документально підтвердити фактичні обставини.

Отже, у сучасній архітектурі внутрішнього аудиту репутаційний вимір слід розглядати як один із ключових пріоритетів вектору наслідків для власників і бенефіціарів. Його значущість визначається здатністю акумулювати наслідки інцидентів різного походження та трансформувати їх у довгострокові фінансові, правові й управлінські обмеження. Включення цього виміру до аудиторської оцінки контрагентських операцій підвищує не лише спроможність виявляти шахрайство, а й загальну стійкість корпоративного управління в умовах ускладнення ризикового середовища й цифровізації бізнес-взаємодій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У межах дослідження обґрунтовано доцільність застосування дворівневої класифікації ризиків шахрайства, адаптованої до завдань внутрішнього аудиту як незалежної функції з надання впевненості та оцінювання результативності системи внутрішнього контролю. Такий підхід забезпечує методичну визначеність аналізу, оскільки дозволяє перейти від загального опису загроз до їх системного групування та практичної інтерпретації з позицій внутрішнього аудиту. Елементи дворівневої класифікації є методологічно узгодженими та взаємодоповнювальними, адже поєднують просторово-процесну локалізацію ризику з можливістю планування сфер охоплення аудиторською перевіркою. У результаті внутрішній аудит отримує структурну основу для добору релевантних процедур і джерел доказів, що підвищує відтворюваність підходу та зменшує ризик фрагментарного охоплення ризикових зон.

У площині внутрішнього аудиту дворівнева класифікація виконує прикладну функцію: вона дає змогу структурувати планування аудиторських перевірок у взаємовідносинах підприємства з покупцями та постачальниками, співвіднести кожен контур ризику з відповідними аудиторськими процедурами, а також забезпечити логічний зв’язок між ризиковими сценаріями, індикативними ознаками та доказовою базою. Це, своєю чергою, підвищує обґрунтованість висновків щодо ефективності внутрішнього контролю й управління підприємства у контрагентських операціях та створює передумови для формування рекомендацій, спрямованих на усунення причин ризику, а не лише його наслідків.

Окремо слід підкреслити, що в контрагентських операціях репутаційні ризики мають системоутворююче значення для внутрішнього аудиту, оскільки навіть локальний інцидент шахрайства здатний швидко трансформуватися у втрату довіри покупців і постачальників, загострення договірних спорів та обмеження стійкості ланцюгів постачання, що суттєво підвищує непрямі фінансові втрати й впливає на довгострокову керованість підприємства.

Враховуючи моделі «трикутник» та «діамант» шахрайства, розроблена матриця у найбільшій мірі розкриває компонент *можливостей* в контексті процесних і контрольних вразливостей, частково охоплює *здібності* через аналіз повноважень та цифрової спроможності обійти контроль, тоді як компоненти *тиску* і *раціоналізації* залишаються периферійними й можуть бути розширені іншими інструментами оцінювання культури та мотиваційних чинників, що виступатиме перспективою подальших досліджень.

Список літератури

1. Волкова А. Г., Данік Н. В., Колеватова А. В. *Внутрішній аудит як засіб протидії шахрайству в банках. Економічний простір.* 162. С. 103-106. DOI: https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-18
2. Глобальні стандарти внутрішнього аудиту. URL: https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/editable-versions/global-internal-audit-standards-ukrainian.pdf (дата звернення 01.05.2026).
3. Каменська Т.О. Внутрішній аудит. Сучасний погляд : монографія. К.: Інформ.-аналітичне агентство, 2010. 491 с.
4. Краєвський В. М., Міщенко Т. М. *Внутрішній аудит у протидії корупції та шахрайству в органах державного сектора України. Український економічний часопис*. 9. С. 47–56. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-9-8
5. Назарова К.О. Аудит: еволюція, потенціал, ефективність : монографія. К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2015. 464 с.
6. Огійчук М.Ф., Рагуліна І.І., Новіков І.Т., Рагуліна М.М. Внутрішній аудит : Навч. посібник. Вид. 5-те, перероб. і допов. Київ: Алерта, 2022. 390 с.
7. Пацкань Ю., Назарова К., Копотієнко Т., Міняйло В., Павлов В., Новікова Н. Форензік-діагностика, антикорупційний і внутрішній аудит у забезпечення ефективного управління компанією в умовах відкритої економіки. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and*

Practice. 2025. *4*(63). С. 63–79. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.63.2025.4776
8. Посібник із запобігання шахрайству у публічних закупівлях. Версія 1. Червень-Липень 2025. URL: https://me.gov.ua/download/6ab986aa-c507-4817-b4d7-609beeaf3fd0/file.pdf (дата звернення 01.05.2026)
9. Пушкар М.С., Семанюк В.З. Внутрішній аудит: підручник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 211 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37224/1/Внутрішній%20аудит-Semaniuk.pdf (дата звернення 01.05.2026).
10. Слободяник Ю.Б., Зварич Л.В. Внутрішній аудит : навчальний посібник. Суми :ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2018. 248 с. URL: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7523/1/Внутрішній%20аудит.pdf (дата звернення 01.05.2026).
11. ACFE. Occupational Fraud 2024: A Report To The Nations®. URL: https://legacy.acfe.com/report-to-the-nations/2024/ (дата звернення 01.05.2026)
12. ACFE. Report to the Nations 2024. URL: https://www.acfe.com/report-to-the-nations (дата звернення 01.05.2026)
13. Bonrath A., Eulerich M. Internal auditing's role in preventing and detecting fraud: An empirical analysis. *International Journal of Auditing. 2024.* 28(4). P. 615–631. DOI: https://doi.org/10.1111/ijau.12342
14. Cressey D. Other People's Money: A Study in the Social Psychology of Embezzlement. Free Press, 1973. 191 p.
15. Drogalas G., Pazarskis M., Anagnostopoulou E., Papachristou A. The effect of internal audit effectiveness, auditor responsibility and training in fraud detection. *Accounting and Management Information Systems*. 2017. Vol. 16, No. 4. P. 434-454. DOI: http://dx.doi.org/10.24818/jamis.2017.04001
16. Global Internal Audit Standards. URL: https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/editable-versions/globalinternalauditstandards_2024january9_editable.pdf (дата звернення 01.05.2026).
17. Hazami-Ammar S. Internal auditors' perceptions of the function's ability to investigate fraud. *Journal of Applied Accounting Research.* 2019. Vol. 20(2). P. 134-153, May. DOI: http://dx.doi.org/10.1108/JAAR-09-2017-0098.
18. Mita A.F., Setyaningrum D. Rosdini D. Internal audit quality and fraud risk management: the role of independence, compliance, and competence across organizational types. *International Journal of Disclosure and Governance.* 2025. https://doi.org/10.1057/s41310-025-00323-1.
19. Wolfe D. T., Hermanson D. R. The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud. *The CPA Journal. 2004.* 74.12. P.38-42.

References

1. Volkova, A., Danik N., & Kolevatova, A. (2020). *Internal Audit as a Means of Counteraction Fraud in Banks. Economic Space,* 162, 103-106. DOI: https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-18 [in Ukrainian].
2. The Institute of Internal Auditors. (2024). *Global internal audit standards* https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/editable-versions/global-internal-audit-standards-ukrainian.pdf [in Ukrainian]
3. Kamenska, T.O. (2010). *Internal audit. Modern view: monograph.* K.: Inform.-analitychne ahentstvo [in Ukrainian].
4. Kraievskyi, V., & Mishchenko, T. (2025). *Internal Audit in Counteracting Corruption and Fraud in the Public sector of Ukraine. Ukrainian Economic Journal,* 9, 47–56. [in Ukrainian]. https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-9-8.
5. Nazarova, K.O. (2015). *Audit: Evolution, potential, efficiency*. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics [in Ukrainian]
6. Ohiichuk, M.F., Rahulina, I.I., Novikov, I.T., & Rahulina, M.M. (2022). *Internal audit* (5th ed., revised and enlarged). Kyiv: Alerta [in Ukrainian]
7. Patskan, Y., Nazarova, K., Kopotiienko, T., Miniailo, V., Pavlov, V., & Novikova, N. (2025). Forensic Diagnostics, Anti-Corruption, and Internal Audit in Ensuring Efficient Company Management in an Open Economy. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, *4*(63), 63–79. [in Ukrainian]. https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.63.2025.4776.
8. Handbook on Preventing Fraud in Public Procurement. Version 1. June–July 2025. https://me.gov.ua/download/6ab986aa-c507-4817-b4d7-609beeaf3fd0/file.pdf [in Ukrainian].
9. Pushkar, M.S., & Semaniuk, V.Z. (2016). *Internal audit*. Ternopil: Ternopil National Economic University. http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37224/1/Внутрішній%20аудит-Semaniuk.pdf [in Ukrainian]
10. Slobodianyk, Yu.B., & Zvarych, L.V. (2018). *Internal audit*. Sumy: VPP "Fabrika Druku". http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7523/1/Внутрішній%20аудит.pdf [in Ukrainian]

11. ACFE. Occupational Fraud 2024: A Report To The Nations®. https://legacy.acfe.com/report-to-the-nations/2024/ [in English].
12. ACFE. Report to the Nations 2024. https://www.acfe.com/report-to-the-nations [in English].
13. The Institute of Internal Auditors. (2024, January 9). *Global internal audit standards*. https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/editable-versions/globalinternalauditstandards_2024january9_editable.pdf [in English].
14. Bonrath, A., & Eulerich, M. (2024). Internal auditing's role in preventing and detecting fraud: An empirical analysis. *International Journal of Auditing,* 28(4), 615–631. [in English]. https://doi.org/10.1111/ijau.12342
15. Cressey, D. (1973). *Other People's Money:* A Study in the Social Psychology of Embezzlement. Free Press, 1973. [in English].
16. Drogalas, G., Pazarskis, M., Anagnostopoulou, E., & Papachristou, A. (2017). The effect of internal audit effectiveness, auditor responsibility and training in fraud detection. *Accounting and Management Information Systems,* Vol. 16, No. 4, 434-454. [in English]. http://dx.doi.org/10.24818/jamis.2017.04001
17. Hazami-Ammar, S. (2019). Internal auditors' perceptions of the function's ability to investigate fraud. *Journal of Applied Accounting Research,* Vol. 20(2), 134-153, May. [in English]. http://dx.doi.org/10.1108/JAAR-09-2017-0098
18. Mita, A.F., Setyaningrum, D., & Rosdini, D. (2025). Internal audit quality and fraud risk management: the role of independence, compliance, and competence across organizational types. *International Journal of Disclosure and Governance.* [in English]. https://doi.org/10.1057/s41310-025-00323-1
19. Wolfe, D. T., & Hermanson, D. R. (2004). The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud. *The CPA Journal,* 74.12, 38-42. [in English].

Nataliia Shalimova, Professor, Doctor in Economics (Doctor of Economic Sciences)
Yaroslav Kozachenko, Postgraduate (student of the third (educational and scientific) level of higher education)
Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Internal Audit and Fraud Detection in Relationships with Buyers and Suppliers: Risk Evolution and a Matrix-Based Approach

The article substantiates the need to institutionalize a risk-oriented approach to fraud detection and response within an enterprise's internal audit system as an integrated mechanism for protecting owners' economic interests and strengthening financial security. The purpose of the study is to develop the methodological basis of internal audit for detecting fraud in counterparty transactions (relationships with buyers and suppliers) through a risk classification and a matrix-based approach.

A two-level classification of fraud risks is proposed. At the first level, risks are systematized by interaction contours (the internal environment of the enterprise; the "enterprise - counterparty" interface; external threats posed by third parties). At the second level, risks are classified by the carrier/channel of risk (internal organizational; consequence-oriented for owners/beneficial owners; interaction-related within counterparty relationships; external). Based on this classification, a matrix is developed that summarizes for each combination typical fraud schemes, early warning signs, audit detection procedures, and control indicators, thereby ensuring reproducibility of audit planning and enhancing the evidential strength of internal auditors' conclusions and reports. The study demonstrates an evolution of fraud risks in today's environment: while internal audit traditionally focused on internal abuses and documentary substantiation of counterparty interactions, the digitalization of document flows and settlements has intensified external third-party attacks and increased the significance of consequences for owners and beneficial owners. In this context, reputational risk is treated as a cross-cutting component that transforms local incidents into long-term constraints, including loss of counterparty trust, escalation of contractual disputes, disruption of supply chains, and growth of indirect financial losses.

Considering the Fraud Triangle and Fraud Diamond models, the proposed approach primarily operationalizes the "opportunity" component through the analysis of process and control vulnerabilities and partially addresses "capability" through assessing authorization structures and the digital capacity to bypass established control procedures. The "pressure" and "rationalization" components are regarded as peripheral to this methodological construct and may be extended in further research through instruments for assessing organizational culture and motivational factors. The practical value of the results lies in the applicability of the proposed framework for structuring internal audits of counterparty transactions, improving the targeting of recommendations, and reducing the risk of recurring fraud incidents.

internal audit, fraud, counterparty operations, buyers, suppliers, risk-oriented approach, risk classification, matrix-based approach

Одержано (Received) 03.05.2026 *Прорецензовано (Rewieved) 15.05.2026*
Прийнято до друку (Approved) 25.05.2026